

УДК 338.48:31

Калачова І.В.
*доктор економічних наук,
професор кафедри туризму та рекреації
Київського національного торговельно-економічного університету*

ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА СТАТИСТИКИ ТУРИЗМУ: СТРУКТУРА ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ

INTEGRATED STATISTICS OF TOURISM: STRUCTURE AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальним питанням удосконалення статистики туризму в Україні. Проаналізовано та систематизовано недоліки в інформаційному забезпеченні туризму. Охарактеризовано сучасну систему статистики туризму в Україні. Досліджено світовий досвід щодо організації інтегрованої статистики туризму в частині напрямів збирання та узагальнення інформації. Окреслено напрями удосконалення статистики туризму в Україні в контексті створення об'єктивної та зіставної інтегрованої статистики туризму.

Ключові слова: туристичний попит, туристична пропозиція, платіжний баланс, допоміжний рахунок туризму, інтегрована статистика туризму.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвячена актуальним вопросам совершенствования статистики туризма в Украине. Проанализированы и систематизированы недостатки в информационном обеспечении туризма. Охарактеризована современная система статистики туризма в Украине. Исследован мировой опыт по организации интегрированной статистики туризма в части направлений сбора и обобщения информации. Определены направления совершенствования статистики туризма в Украине в контексте создания объективной и сопоставимой интегрированной статистики туризма.

Ключевые слова: туристический спрос, туристическое предложение, платежный баланс, вспомогательный счет туризма, интегрированная статистика туризма.

ANNOTATION

The article is devoted to topical issues of improving tourism statistics in Ukraine. The shortcomings in information support for tourism have been analyzed and systematized. The modern system of tourism statistics in Ukraine is characterized. The world experience in the organization of integrated tourism statistics in the direction of collecting and summarizing information has been studied. The directions of improving tourism statistics in Ukraine are determined in the context of creating an objective and comparable integrated tourism statistics.

Keywords: tourist demand, tourism supply, balance of payments, tourism satellite account, integrated tourism statistics.

Постановка проблеми. Туризм є одним з найбільш важливих видів діяльності у світі і демонструє значне зростання з року в рік. Багато країн вважають туризм основним інструментом регіонального розвитку, оскільки він стимулює нові види економічної діяльності. Крім того, в епоху високої міжнародної конкуренції туристський попит зазнає значних динамічних змін. У зв'язку з цим необхідна розробка нових принципів і підходів до формування та просування туристичного продукту України з боку зацікавлених структур з метою створення найбільш ефективної системи туристського «досвіду» для внутрішнього і міжнародного відвідувача. Слід

взяти до уваги те, що, незважаючи на унікальність і якість туристичного продукту, відсутність високорозвиненої інфраструктури (транспортної інфраструктури, телекомунікаційних каналів зв'язку, сфери послуг тощо) знижує ступінь задоволення від подорожі, що, як наслідок, призводить до скорочення кількості туристських прибуттів і зниження рівня конкурентоспроможності території на внутрішньому і світовому туристських ринках.

У зв'язку з цим необхідна розробка нових підходів в організації туризму на рівнях країни, області, району, міста. Одним з таких методів є кластерний підхід. Туристський кластер – це зосередження в рамках однієї обмеженої території взаємопов'язаних підприємств і організацій, що займаються розробленням, виробництвом, просуванням і продажем туристського продукту, а також діяльністю, суміжною з індустрією туризму і рекреаційними послугами. В даний час для вітчизняного туризму завдання формування кластерів з метою підвищення конкурентоспроможності територій стало найбільш актуальним.

Тобто стає очевидним перетворення туризму на велику самостійну галузь національної економіки, діяльність якої спрямована на задоволення специфічних потреб населення. Різноманіття цих потреб задовольняється не тільки туристськими підприємствами, але й підприємствами інших галузей, що обумовлює значення туризму як одного з факторів мультиплікативного впливу на розвиток економіки. Туризм є одним з факторів світових інтеграційних процесів, а туристський бізнес стає сьогодні значимим сектором економіки.

Будь-які дослідження туризму потребують розрахунку й аналізу кількісних показників, в основі яких лежать статистичні дані. Тому проблеми статистичного обліку є центральними в дослідженнях туризму. Першою з них є порівнянність баз даних. Вона припускає можливість порівняння інформації з метою виявлення тенденцій, закономірностей розвитку туризму; змін, що відбуваються в ньому, у просторі і в часі; оцінки співвідношення величин однойменних показників, що відносяться до різних країн. Статистичні дані часто виявляються непорівнянними через розходження їх методологічного визначення або розрахунок одиниць виміру.

Інша проблема статистики туризму – відсутність повної і детальної статистичної інформації. Поряд із наявністю адміністративних даних щодо туристських потоків за метою відвідування відсутня інформація щодо структури туристського споживання та обсягів туристських споживчих витрат.

Вплив туризму на національну економіку є нечітко визначеним, оскільки в загальній кількості спожитих у певному періоді товарів та послуг неможливо виокремити ту їх частку, що припадає на споживання туристів, тобто частку, яку забезпечено лише завдяки туристичній діяльності і яка залежить від грошових витрат туриста. Практично неможливо із загальної кількості продажу виділити частку товарів або послуг, придбаних туристами [1, с. 213].

Традиційно туризм статистично описувався за допомогою набору натуральних показників (кількість відвідувачів, ночівель, число місць у готелях тощо). Однак ці показники не можуть досягти головної мети – визначити місце туризму в економічному житті країни. Ця мета може бути досягнута тільки за допомогою вартісних показників, методологічно порівнянних з показниками, що застосовуються для характеристики інших галузей. Саме такі показники складають основу сателітних рахунків туризму (СРТ). Вони припускають поглиблене вивчення туризму як економічного феномена, розглядаючи його насамперед як джерело додаткового попиту на товари і послуги з боку відвідувачів. Цей попит породжує додаткову пропозицію, тобто стимулює економічний ріст визначених видів діяльності, характерних для туризму.

Отже, актуальність проблематики цієї статті визначається гострою необхідністю проведення системи цілеспрямованих заходів в частині взаємної інтеграції систем статистичних спостережень Державної служби статистики

з відомчими системами управління в сферах туризму, культури, транспорту, харчування тощо. Сучасна система статистичних спостережень, обліку та звітності в сфері туризму, наявний комплекс методів збору і обробки статистичної інформації про стан відповідної системи перестали відповідати зростаючим вимогам вітчизняної туристичної індустрії в частині отримання об'єктивного, релевантного та своєчасного інформаційного забезпечення для розроблення ефективних управлінських рішень у відповідній сфері діяльності.

Мета статті полягає в аналізі та систематизації недоліків в інформаційному забезпеченні туризму, характеристиці сучасної системи статистики туризму в Україні, дослідженні світового досвіду щодо організації інтегрованої статистики туризму в частині напрямів збирання та узагальнення інформації, окресленні напрямів удосконалення статистики туризму в Україні в контексті створення об'єктивної та зіставної інтегрованої статистики туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасну систему статистичного обліку та звітності України в сфері туризму пропонується розробляти на основі міжнародних вимог. Аналіз зарубіжного досвіду показав, що у провідних за рівнем розвитку туризму країнах сформовані інтегровані системи статистики туризму, що включають, як правило, чотири взаємопов'язані розділи (рис. 1):

- статистика туристичного попиту;
- статистика туристичної пропозиції;
- статистика платіжного балансу за статтею «Подорожі»;
- допоміжний рахунок туризму.

На базі «Міжнародних рекомендацій зі статистики туризму» (2008 рік) країнам пропонується розробити власні системи статистики туризму з урахуванням таких керівних вказівок [2, с. 7]:

Рис. 1. Інтегрована статистика туризму та подорожей

- оцінки повинні ґрунтуватися на надійних джерелах статистичних даних, які відображають інформацію як про відвідувачів, так і про виробників товарів і послуг;
- дані спостережень мають бути статистичними за характером й готуватися на регулярній основі;
- дані мають бути зіставними у часі в рамках однієї країни, порівняні за країнами, порівняні з даними за іншими галузями економічної діяльності;
- дані мають бути внутрішньо послідовними й представлятися в макроекономічних рамках, визнаних на міжнародному рівні.

Організація державних статистичних спостережень зі статистики туризму та збирання адміністративних даних в Україні відповідають вимогам статей 4 та 5 Закону України «Про туризм» щодо форм та видів туризму, визначення суб'єктів, що здійснюють туристичну діяльність, а також ДСТУ 4527 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» в частині визначення колективних засобів розміщування. Наказом Держстату від 31 грудня 2015 року затверджено «Методологічні положення зі статистики туризму», які містять основні поняття й терміни зі статистики

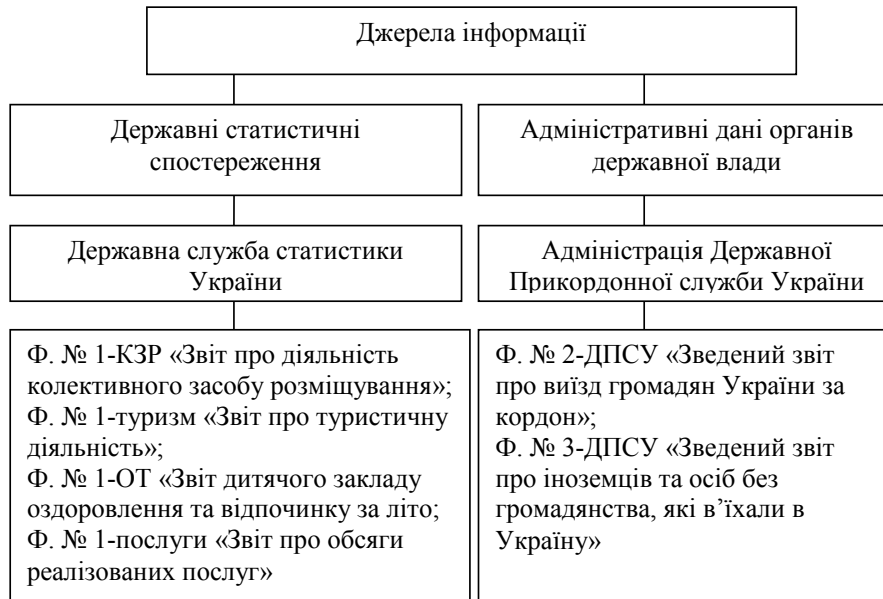

Рис. 2. Наявні джерела інформації щодо статистики туризму

Основні статистичні показники
Ф. № 1-КЗР «Звіт про діяльність колективного засобу розміщування»
Кількість КЗР за типами (готелі та аналогічні засоби розміщування та спеціалізовані засоби розміщування); кількість місць/номерів; кількість розміщених осіб; кількість ночівель; інформація щодо структурних підрозділів сфери сервісу; кількість працівників КЗР; показники фінансово-господарської діяльності.
Ф. № 1-туризм «Звіт про туристичну діяльність»
Кількість суб'єктів туристичної діяльності (туроператори, турагенти, суб'єкти екскурсійної діяльності); кількість та вартість туристичних путівок; кількість туроднів за реалізованими туристичними путівками; кількість обслугованих туристів (за видами туризму та цілями поїздок); показники фінансово-господарської діяльності.

Рис. 3. Основні показники державних статистичних спостережень

туризму, перелік статистичних показників, а також визначають завдання, порядок організації та методологію проведення державних статистичних спостережень, джерела даних для підготовки та публікації узагальненої інформації з питань туризму [3].

Сьогодні джерелами отримання інформації щодо статистики туризму є такі (рис. 2).

До першої та другої рекомендованих груп показників (попиту та пропозиції) включено показники щодо кількості колективних засобів розміщування із розподілом їх за типами (готелі, мотелі, хостели, кемпінги, агроготелі, туристичні бази та гірські притулки, будинки сільського туризму тощо), кількості розміщених осіб за окремими категоріями, включаючи іноземців, одноразової місткості та кількості номерів у колективних засобах розміщування, тривалості перебування у колективних засобах розміщування, кількості туроператорів (турагентів) та показники, що характеризують їх фінансово-господарську діяльність, а також відносні показники, а саме коефіцієнт використання місткості, середньої місткості колективних засобів розміщування тощо (рис. 3). Крім того, для формування сукупності звітних одиниць використана інформація як реєстру підприємств-юридичних осіб, так і реєстру фізичних осіб-підприємців, що дало змогу отримати повну інформацію щодо сегменту ринку туристичних послуг, зокрема послуг з тимчасового розміщування.

Основні показники адміністративних даних Адміністрації державної прикордонної служби України:

– ф. № 2-ДПСУ (квартальна) «Зведений звіт про виїзд громадян України за кордон»; у звіті враховуються всі громадяни України, які перетинають державний кордон України з документами, що підтверджують громадянство України, а також діти, які вписані в документи батьків – громадян України;

– ф. № 3-ДПСУ (квартальна) «Зведений звіт про іноземців та осіб без громадянства, які в'їхали в Україну»; у звіті враховуються всі особи, які перетинають державний кордон України, що не мають громадянства України, а також особи без громадянства, незалежно від держави, яка надала їм цей статус.

Показники: кількість осіб всього, які розподіляються за метою поїздки та країнами, з яких вони в'їхали в Україну.

Мета поїздки: дипломатична; службова; ділова; туризм; приватна; навчання; релігійна; культурний та спортивний обмін; імміграція (постійне місце проживання); працевлаштування; інша.

Узагальнена оцінка економічного стану країни, ефективності її світогосподарських зв'язків здійснюється на підставі платіжного балансу за статтею «Подорожі» (третього рекомендованого джерела інформації щодо статистики туризму). Функціонально платіжний баланс відіграє роль

макроекономічної моделі, яка систематично відображає економічні операції, здійснені між національною економікою та економіками інших країн світу. Така модель складається з метою розробки та запровадження обґрунтованої курсової та зовнішньоекономічної політики країни, аналізу і прогнозу стану товарного та фінансового ринків, двосторонніх та багатосторонніх зіставлень, наукових досліджень тощо. На підставі фактичних даних про стан платіжного балансу міжнародними фінансовими установами, зокрема Міжнародним валютним фондом, приймаються рішення про надання конкретним країнам фінансової допомоги для стабілізації платіжного балансу та подолання його дефіциту. Розробка і складання платіжного балансу є обов'язковою умовою для всіх країн-членів Міжнародного валютного фонду і базується на єдиній методології відповідно до стандартної класифікації компонентів і структури зведеної інформації. Національний банк відповідає за розроблення та поширення даних Платіжного балансу.

Міжнародний туризм може чинити значний вплив на стабілізацію платіжного балансу країни. Внесок туристичної індустрії у платіжний баланс країни виражається як різниця витрат іноземних туристів в країні та резидентів цієї країни закордоном. Наслідки світової фінансової кризи призвели до скорочення загальних обсягів міжнародних операцій, пов'язаних з подорожуванням; зменшилась частка послуг за статтею «Подорожі» в загальному обороті міжнародних послуг України тощо. За формою складання платіжний баланс визначається як статистичний звіт, у якому в систематизованому вигляді наведені сумарні дані про зовнішньоекономічні операції резидентів даної країни з резидентами інших країн (нерезидентами) за певний період. Основні компоненти платіжного балансу групуються за такими двома рахунками, як рахунок поточних операцій і рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій.

Одним із напрямів вивчення розвитку туристичної галузі є визначення її впливу на національну економіку. Для отримання й узагальнення на постійній основі інформації щодо визначення реального впливу туризму на формування макроекономічних показників міжнародні організації розробили методологічні рекомендації зі складання **Сателітного рахунку туризму (четвертий розділ рекомендованої системи статистичного обліку туризму)**. Сателітний рахунок туризму за своєю сутністю є концептуальною рамкою для розуміння туризму з макроекономічної перспективи. Він зосереджується на описі вимірювання туризму в його різних формах (в'їзний, виїзний, внутрішній). Він також підкреслює відносини між споживанням, відвідувачами та пропозицією товарів та послуг в економіці, переважно в туристичних галузях. З цим інструментом можна встановити прямий внесок туризму до економіки та

розробити більш комплексні та детальні схеми, побудовані на внутрішніх взаємозв'язках Сателітного рахунку туризму, Системи національних рахунків та платіжного балансу.

Використання сателітних рахунків рекомендується залежно від конкретної ситуації. З цього погляду сателітні рахунки туризму (СРТ) повинні охоплювати [4, с. 3]:

- деталізовані дані по витратах на туризм і те, яким чином додатковий попит співвідноситься з виробничими можливостями країни, що відбивається в таблицях попиту та пропозиції національних рахунків як у фактичних, так і в порівняних цінах;

- детальні дані, що характеризують туризм як виробничу галузь, включаючи дані щодо кількості зайнятих, додаткові інвестиції в основні фонди, запаси, а також інші показники;

- агрегати, що характеризують розмір й економічну важливість туризму, такі як вироблена в цій галузі валова додана вартість та її вага у ВДВ;

- інші дані, необхідні для моделювання економічного значення туризму як на регіональному, так і на національному рівнях;

- залежність між економічними показниками по туризму та іншими кількісними даними, такими як кількість відвідувачів всього й у розбивці відповідно до їхніх найважливіших характеристик (тривалість перебування, мета візиту, вид транспорту, тип проживання), а також пропозицією місць у готелях, їжі, рівнем комфорту тощо.

Розробка сателітного рахунку туризму в результаті дає змогу одержувати таку вкрай важливу інформацію:

- 1) валова додана вартість, створювана туризмом;

- 2) споживання відвідувачами туристських продуктів, а також попит на туристські продукти в галузях туризму;

- 3) виробництво в галузях туризму і взаємозв'язок між попитом і пропозицією туристичних продуктів;

- 4) зайнятість і валове нагромадження капіталу в галузях туризму.

Отже, найбільш повно визначити місце туризму в економічному житті країни можуть показники сателітних рахунків туризму. Для їх побудови необхідно використати велику кількість джерел інформації. Однак в сучасній статистиці деякі з показників не знаходять своє відображення. Тому одним із методів вирішення вищезазначених питань, окрім удосконалення методології збору адміністративних та статистичних даних, стає проведення вибіркового соціально-економічного дослідження.

1. Анкетування відвідувачів (туристів та одноденних відвідувачів) з метою визначення обсягу туристичних витрат в країні. Метою такого соціально-економічного дослідження є отримання достовірних даних щодо кількісних та якісних показників туристичної діяльності, а також нау-

кове обґрунтування кількісних значень нормативних показників туристських витрат.

Це соціально-економічне обстеження є єдиним та унікальним джерелом статистичної інформації відносно визначення обсягу та розподілу всіх туристичних витрат. Результати обстеження дадуть змогу отримати якісну інформаційну базу, необхідну для проведення розрахунку середньодушового показника туристських витрат як складової для забезпечення побудови сателітного рахунку туризму.

Об'єктами соціально-економічного обстеження є туристичні потоки, які становлять сукупність відвідувачів певної категорії, а також окремі відвідувачі.

Основними завданнями опитування є організація статистичного спостереження за потоками туристів за такими напрямками:

- визначення туристичних потоків за видами туризму;

- проведення класифікації відвідувачів;

- класифікація обсягу туристичних потоків за видами транспорту;

- визначення обсягу туристичних потоків за метою відвідування;

- визначення тривалості перебування;

- визначення структури та обсягів туристського споживання за видами товарів та послуг;

- визначення туристського споживання у вартісному вимірі, яке складається із сукупності туристичних витрат;

- визначення туристичних витрат за їх видами;

- створення бази даних для забезпечення розрахунку середньодушового показника туристських витрат.

2. Вибіркове обстеження домогосподарств з питань внутрішнього туризму.

Цілями такого обстеження є:

- визначення кількості поїздок між різними регіонами країни і закордоном;

- характеристика здійснених поїздок згідно з важливими її аспектами, а саме причиною, тривалістю, видом проживання, місцем призначення поїздки, використаного транспорту, ночівлі чи понесених витрати тощо.

Об'єктами соціально-економічного обстеження є національні туристичні потоки, які становлять сукупність відвідувачів певної категорії, а також окремі відвідувачі.

Основними завданнями опитування є організація статистичного спостереження за національними потоками туристів за такими напрямками:

- визначення туристичних потоків за видами туризму (внутрішній та виїзний);

- проведення класифікації відвідувачів;

- класифікація обсягу туристичних потоків за видами транспорту;

- визначення обсягу туристичних потоків за метою відвідування;

- визначення тривалості перебування;

- визначення структури та обсягів туристського споживання за видами товарів та послуг;

– визначення туристського споживання у вартісному вимірі, яке складається із сукупності туристичних витрат;

– визначення туристичних витрат за їх видами;

Тобто поряд зі статистичною звітністю все більшого значення набувають спеціально організовані обстеження в туризмі. Їх потрібно запровадити на постійній (з певною періодичністю) основі. Але, на жаль, можна констатувати, що наявна система збору інформації та аналізу показників і звітності в сфері туризму не відповідає сучасним потребам туристичної галузі, не відбувається впровадження допоміжних рахунків туризму, за допомогою яких об'єктивно визначаються роль і місце туризму в економіці України, не запроваджені у статистичну практику обстеження, про які йшлося вище і які є унікальним джерелом інформації для побудови комплексної статистики туризму.

Висновки. Отже, головна мета суттєвого удосконалення статистики туризму полягає в тому, щоб розробити узгоджену, максимально економічну за витратами на її виробництво ефективну систему статистики туризму та подорожей, що відповідає міжнародним керівним принципам.

Статистичні агреговані показники, що стосуються туризму, повинні бути взаємопов'язані в контексті:

- узгоджених концепцій та визначень;
- взаємного введення вхідних даних для цілей їх компіляції;
- недопущення подвійного обліку даних;
- прагнення бути ефективними в процесі збирання даних.

Тому з урахуванням вищезазначеного можна запропонувати низку таких заходів.

1) Розробити та поетапно реалізувати програму виконання робіт з розвитку і впровадження науково-обґрунтованої системи статистичного обліку і звітності в сфері туризму в Україні з введенням в неї широкого спектру якісних показників туристських потоків, спрямовану на посилення відомчого підходу, роз-

ширення суб'єктів і методів збору статистичної інформації в сфері туризму.

2) Рекомендувати місцевим адміністраціям організувати широке залучення в процес збирання статистичної інформації про туристичну діяльність учасників туристичного бізнесу, навчальних закладів, туристично-інформаційних центрів, операторів стільникового зв'язку, торговельних і транспортних підприємств, громадських організацій та інших потенційних джерел інформації про параметри туристських потоків.

3) Підготувати та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови «Про створення відомчої системи статистичного спостереження в туризмі та впровадження допоміжних рахунків в туристичній сфері».

4) Розвивати міжвідомчу співпрацю на регіональному рівні між територіальними органами державної статистики і туристичними підрозділами регіонів з питань збирання показників і аналізу туристичної діяльності.

Представлена стаття структурує інноваційну модель реалізації науково-обґрунтованої системи статистичного обліку і звітності в сфері туризму в Україні, пропонуючи її розробку в рамках конкретних програм і проектів. Реалізація запропонованих заходів дасть змогу значно поліпшити статистику туризму в Україні та її регіонах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Калачова І.В. Інформаційне забезпечення соціального управління: [монографія] / І.В. Калачова. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 352 с.
2. Международные рекомендации по статистике туризма, 2008 год / ООН, ВТО, Статистическое бюро Европейских сообществ, ОЭСР. – Люксембург; Мадрид; Нью-Йорк; Париж, 2010. – 179 с.
3. Методологічні положення зі статистики туризму / Наказ Держстату України від 31 грудня 2015 року № 378. – 16 с.
4. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008 год / ООН, ВТО, Статистическое бюро Европейских сообществ, ОЭСР. – Люксембург; Мадрид; Нью-Йорк; Париж, 2010. – 132 с.